

KUR'AN'DA YER ALAN GELENEKLERİN FARKLI BİR AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet TÖZLÜYURT
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
cihathakanmz@hotmail.com

Öz

İslam düşüncesinin çağın ihtiyaç ve gereklerine uygun bir şekilde yeniden oluşturulması bütün Müslümanlara ait bir özellik olmalıdır. Bu uğurda yapılacak çalışmalarda öncelikle temel alınması gereken kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Bugün toplumumuzda görülen ise, insanları Kur'an'dan çok geleneğin etkilediği ve geleneğin Kur'an'a göre daha etkin olduğudur. Halbuki dinin kaynağı Allah'tır. Allah, insan hakkındaki geleneğini insanların davranışlarına göre şekillendirmektedir. Bu geleneğini hiç kimse için bozmayacağını belirtmektedir. Geleneğin kaynağı ise insandır. Gelenek zamanla sorgulanamaz bir yapıya büründürülmüştür. Peygamberlerin dini anlamak için ortaya koydukları uygulamalar insanlar için sadece birer örnekten ibarettir. Bu nedenle asla dinle bir tutulmamalıdır. Ataların gelenekleri de değişmez doğrular kabul edilmemelidir. Onları tarihimizin bir parçası olarak değerlendirmek durumundayız. Geçmiş ile hesaplaşmayan nesiller, geleceğini sağlam temeller üzerine kuramazlar.

Anahtar kelimeler: Kuran, Allah, Peygamber, Atalar, Gelenek.

EVALUATION OF THE TRADITIONS IN QURAN FROM A DIFFERENT PERSPECTIVE

Abstract

The recreation of Islamic idea in accordance with the requirements and the needs of the era should be the work of all Muslims. Quran should be the primary source for this kind of study. On the contrary, today in our society it is more common that the tradition affects the people more than Quran does. However, the source of the religion is God. God shapes the tradition about human according to the behavior of the people and he declares that He will not change the tradition for anyone. The source of the tradition is human. Tradition acquired the statue of not being questioned over the time. The practices put forward by the prophets for the understanding of the people are only examples. For this reason they should not be seen at the same level with religion. The tradition of the ancestors should not also be seen as unquestionable. We should see them as the realities happened and lived in the past. Generations who cannot evaluate the past cannot establish their future on solid foundations.

Keywords: Quran, God, Prophet, Ancestors, Tradition.

Giriş

İslam ortaya çıktığı günden itibaren hem tarihi şekillendirmiş hem de tarih tarafından şekillendirilmiştir.¹ Dinler, insanlar ve tarih üzerinde çeşitli etkilerde bulunmuş ve tarihe yön vermişlerdir. Ancak bunun yanında tarih içinde yaşananlar da dini ve din anlayışını etkilemiştir. İslam dininin de bugüne kadar geçen süreç içerisinde yaşananlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu yaşananlar ile birlikte insanların dine bakışları, olaylar karşısındaki yorumları Müslüman geleneğini oluşturmuştur. Günümüzde geleneğin kutsal bir nitelik taşıdığına, ulvi olduğuna dair yaygın inanç Müslümanları çepeçevre sarmış durumdadır. Geçmişte yaşanmış olan her şeyi mutlak ve tek gerçek olarak kabul eden bir toplumla karşı karşıyayız.

Gelenek, bir kişi veya varlık tarafından ilk ve orijinal olarak ortaya konan, insanları çepeçevre kuşatan, yazılı veya sözlü olabilen, sonra gelenler tarafından diğer nesillere aktarılarak devam ettirilen, iyi veya kötü anlamda topluma yön veren, doğru veya yanlış olma ihtimali olan davranışlar ve uygulamalardır.²

İslam tefekkür tarihinin ilk üç asrında Ebû Hanife, İmam-ı Şafii, Maturidi gibi düşünürlerin Kur'an ayetleri üzerinde değişik boyutlardan gerçekleştirdikleri derin düşünce faaliyeti, içinde bulunduğumuz asrı hazırlayan dönemlerde ne yazık ki yanlış değerlendirilmiştir. İlk dönem düşünürlerinin dönemlerinin karmaşık problemlerine getirdikleri cevaplar, sonrakiler tarafından mutlak değişmez doğrular olarak kabul edilmiştir. Öncekilerin Kur'an'da aradıkları ve neticede Allah'a havale ettikleri mutlak doğruları, sonraki düşünürler, öncekilerin ulaştıkları sonuçlarda aramaya yönelmişlerdir.³ Bu durum insanın sosyal hayatından Kur'an'ın soyutlanmasına, oluşan geleneğin de bir daha aşılmasına yol açmıştır.

Kur'an'ı incelediğimiz zaman bir takım geleneklerin var olduğuna şahit olmaktayız. Allah'ın öteden beri devam edip gelen ve hiç değişmeyen bir geleneğinin olduğunu görmekteyiz. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den Peygamber efendimize kadar devam eden ve son bulan bir peygamberler geleneği bulunmaktadır. Kur'an'da Peygamberler geleneğinden bahsedilmesi Kur'an'ın geleneğe önem verdiğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Son ilahi kaynaklı kitap olan Kur'an'ın, diğer konuların yanında sosyal hayatın genel akışını ilgilendiren gelenekle de ilgilenmesi son derece doğaldır. Ne var ki, gelenek konusu diğer konularda olduğu gibi ayrı bir başlık altında incelenmiş değildir. Kur'an'da, bir bakıma geleneğin sınırları

¹ Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, Yayına Hazırlayan: Yunus Ender, Hayat Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 1997, s. 75.

² Gelenek konusunda daha geniş bilgi için Tözluyurt, Mehmet, *Kur'an'da Gelenek Kavramı*, Basılmamış Y.L.T. Ankara 2007.

³ Kılıç, Recep, *Dini Anlamak Üzerine*, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.15-19.

içerisinde değerlendirilen kavramlar olan örf ve âdetin var olduğunu görüyoruz. Bu ise “*af yolunu tut, örfü emret, cahillere kulak asma*”⁴ ayetidir. Kur'an'ı Kerim'de “maruf” diye adlandırılan şey, cemiyetin geleneklerinde, göreneklerinde, örf ve adetlerinde bulunan, Kur'an'da olumlu kabul edilen, aynen bırakılan veya kendilerine karşı hükümler bulunmayan unsurlardır⁵. Yine de bu ayetten, her geleneğin mutlaka emredilmesi gereken şeyler olduğu gibi bir anlayışın çıkarılması gerekmez.

Şimdi sırasıyla bu gelenekleri incelemeye çalışalım.

1-Allah'ın Geleneği

Allah, insanların zihinlerinde dini yaşantılarının merkezini belirleyen bir kavramdır. Dolayısıyla müminlerin yaşamı ile Allah tasavvurları arasında kopmaz, zorunlu bir bağ vardır.

Kur'an'a göre Allah, yalnız üstün varlık değil, aynı zamanda var denmeğe layık tek gerçek varlıktır. Kâinatta kendisine denk olabilecek hiçbir şey yoktur.⁶ Kur'an'da Allah'tan sonra en çok değer verilen varlık ise insandır. Allah ile yaratılmışların en şerefli olan insan arasında bir ilişkinin olması ise kaçınılmazdır. Allah ile insan arasındaki ilişki, yaratan-yaratılan ilişkisidir. Bu, aynı zamanda ahlaki bir ilişkidir. İki varlık arasındaki ahlaki davranış, devamlı ve zorlama olmadan gerçekleşen bir eylem, davranış ve tutumdur. Kur'an, Allah'ın ilk insandan beri insanlıkla ilişkisinin böyle bir devamlılık içerdiğini bildirmektedir.⁷

Kur'an'ın temel amacı, Allah ile insan arasında mahiyette bir ortaklık veya benzerlik ileri sürmek değil; ahlaki fiillerde ve bunların sonuçlarında bir benzerlik kurmaktır. Kur'an'da Allah'ın fiilleri insan fiillerine benzetilir. Mahiyetine ilişkin benzetmelerin el, yüz, göz gibi mecaz oldukları son derece açıktır. Ancak Sünni İslam geleneğinin Selefiyye ekolü Tanrı'nın kelamını analitik mantık testine tabi tutma cüretinde bulunmamış, Kur'an'ın yorumlanmasında benzetme ve mecaz kullanmamıştır.

İnsanlar arasında Tanrı'nın mutlak kudretinden ve bilinmezliğinden dolayı bir korku hâkimdir. Hâlbuki Allah'ın tarih içinde nasıl davranacağı belirsiz değildir. Allah'ın hangi durumlarda nasıl davranacağına dair kendisine söz verdiği gibi⁸ bu ilahi tavrın muhatabı olan insanlığa da söz

⁴ Araf, 7/199.

⁵ Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin İbni Mesud, *Mealimü't-Tenzil*, Darü't-Tayyibe, Riyad 1409h., c.3, s.316

⁶ İhlâs, 112/1-4; Şura, 42/ "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" 11

⁷ Ahzab, 33/62 "Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu budur. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın."

⁸ "Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: 'Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse bilmiş olun ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'" En'am, 6/54. Ayrıca bkz. En'am, 6/160; Yunus, 10/26-27; Kasas, 28/84.

vermiştir. Ancak Eşariler, Allah'ın fiillerinin herhangi bir şarta bağlı olmaksızın gerçekleşebileceğini savunmaktadırlar.

Eşariler'in büyük çoğunluğuna göre, Allah'ın fiillerinden hiçbiri ne kendine yönelik, ne de insana yönelik bir amaç, maslahat ve sebeplilik taşır. Şayet Allah bir sebepten dolayı bir fiil işlerse, bu O'nun zatı için bir eksiklik anlamına gelir. Çünkü burada O kendinde bulunan bir eksikliğini tamamlıyor demektir. Oysa Allah bu eksikliklerden uzaktır. O her yönüyle mutlak ve yetkindir. Gaye, hikmet, maslahat vb. ise fiilin sonuçlarındandır.⁹ İkinci olarak Eşariler Allah'ın mutlak kudreti ve iradesi açısından bakarak, Allah'ın fiil ve emirlerinin insani anlamda bir adalet veya ahlaka konu olamayacağını ileri sürerler. Adalet, Allah'ın kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etmesidir.¹⁰

Eşari (ö. 324/935), Enbiya suresi 23. "*O yaptıklarından sorulmaz*" ve Hud suresi 107. "*Hiç şüphesiz senin Rabbin dilediğini yapma gücüne sahiptir. O istediğini yapar*" ayetlerine dayanarak Allah'ın ahlaki kayıtsızlığını ispat etmeye çalışır.¹¹ Gazali (ö. 505/1111) ise şöyle demektedir: "Allah insanları sorumlu tuttuğunda, insanlar da O'na itaat ederse, Allah'ın onlara sevap vermesi gerekmez. İsterse sevap verir, dilerse onları cezalandırır, isterse onları diriltmez ve yok eder. Bütün kâfirleri affetse ve bütün müminleri cezalandırorsa bu normaldir. Bu O'nun için imkânsız değildir. İlahi sıfatlarda herhangi bir zıtlık da meydana getirmez."¹² Yüce Allah'ı tenzih etmek için ortaya konan bu anlayışın batılı yazarlarca istismar edildiğine günümüzde rastlanılmaktadır. Bir batılı yazar olan L. Charles bunlardan biridir. O şöyle demektedir:

"Kur'an, Allah'ı bazen tutarsız davranan ve insanların inançlarını ispatlamak ve müminlerin vicdanlarını sınamak amacıyla onlara farklı yollar gösteren bir varlık olarak tasvir eder. Yine insanlara kötü görünen hareketler, Tanrı'nın gözünde iyi olabilir. Böylesine değişken bir Tanrı'ya yaklaşmak ve O'nu memnun etmek kolay değildir. Bu durum ise bütün Müslümanları tahmini ve tasviri mümkün olmayan Tanrı karşısında korku ve şaşkınlık içerisinde bırakmıştır."¹³

Mutezile ve Maturidiler'in ortak kanaati, Allah'ın fiilleri, özellikle insana ilişkin fiillerinin hiçbiri hikmet, sebep ve illetten bağımsız değildir. Allah'ın fiillerinde bir sebep sonuç bağının olması O'nun eksikliğinden değil,

⁹ Bakillani, Kadı Ebu Bekir Muhammed, *Temhid*, Beyrut 1957, s.28; Gazali, Muhammed b. Hamid, *el-İktisad fi'l-İtikad*, Beyrut 1983, s. 115; er-Razi, Fahrettin, *Muhassal*, ter. Hüseyin Atay, Kelama Giriş, Ank. 1978, s. 481.

¹⁰ Gazali, *el-İktisad Fi'l-İtikad*, s. 102.

¹¹ Eşari, Ebu'l-Hasan Ali, *el-İbane An-Usuli'd-Diyane*, Beyrut, ts, s.51.

¹² Gazali, *el-İktisad*, s. 116.

¹³ Lindholm, Charles, *İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim*, çev. Nihal Çelik, Nurgül Durmuş, Şafak Sakarya, Elips Yay.; 1. Baskı, Ankara 2004, s. 173-180.

kemalinden kaynaklanır.¹⁴ Mutezile işi biraz daha ileri götürerek beş temel ilkelerinden biri olan adalet ilkesi gereği, Allah'ın bütün fiillerinin mutlak adalet içerdiğini savunur. Kötülük ve zulmün kesinlikle Allah'a izafe edilemeyeceğini, Allah'ın kulları için en uygun, en faydalı olanı yaratmasının O'nun için zorunlu olduğunu ileri sürer.¹⁵

Allah'ın fiillerinin ve davranışlarının bir gayesi, ahlaki yönü ve bilinebilirliği vardır. Kur'an'da Allah'ın insana yönelik buyruklarının büyük çoğunluğunun gerekçesiyle birlikte zikredildiği görülmektedir.¹⁶ Ayrıca Allah'ın manasız, anlamsız, sebepsiz iş yapmayacağı bildirilmektedir.¹⁷ Toplum içinde her hangi bir olay olduğunda 'elbet vardır bir hikmeti' deyip olayı anlamaya çalışmamak, cehaleti teşvik etmektedir. İnsana düşen şey ise Allah'ın her işindeki hikmeti anlamaya çalışma olmalıdır.

Allah Teala, insanlarla ilgili davranışlarında insanın karşısında taraf değil, insandan yanadır. Kur'an, Allah'ın davranış biçimi yani geleneği anlamında sünnetullah ifadesini kullanmaktadır. Kur'an'daki bütün örnekler incelendiğinde bu ifadenin Allah'ın tarih içindeki tavrından söz etmekte olduğu görülür. Yüce Allah'ın geleneğini değiştirmeyeceğini vurgulamasındaki sebep ise, insanlardaki tarihin kendilerine ayrıcalık tanınması beklentisidir. Bu beklentinin günümüzdeki yansıması ise 'Mehdi beklentisi' ve 'Hz. İsa'nın nüzülü' şeklinde ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Allah'ın geleneğinin kendi lehlerinde değişikliğe uğramasını bekleyenler, boşuna bir bekleyiş içindedirler. Bu duruma Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde rastlamaktayız. Birkaç örnek verecek olursak:

*"Rabbinin kelimesi (Kur'an) doğruluk ve adil bakımından tamdır. O'nun kelimelerini değiştirecek kimse yoktur. O, hakkıyla işiten ve bilendir"*¹⁸

*"Dünya hayatında da, ahirette de onlara müjde vardır. Allah'ın kelimeleri için değişiklik söz konusu değildir. İşte, büyük kurtuluş budur."*¹⁹

Allah'ın vaatlerinin ve müjdelerinin değişikliğe uğrama ihtimali yoktur. Çünkü bunlar Allah kelamıdır. Allah'ın sözünü değiştirebilecek, hükümden düşürebilecek şahsa rastlamak mümkün değildir. Mesela Allah'ın korkma, mahzun olma dediğini korkutup mahzun edebilecek hiçbir hâkim

¹⁴ Abdulcabbar, Kadı, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, Kahire 1988, s. 213; Maturidi, Ebu Mansur Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, İstanbul 1979, s. 215.

¹⁵ Abdulcabbar, Kadı, *el-Muğni*, Kahire 1962, c. VI, s. 49

¹⁶ "Haksızlık yapanlardan yana olmayın. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka hiçbir dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez." Hud 11/113. Ayrıca bkz. Mümtehine, 60/13.

¹⁷ Mü'minun, 23/115; Kiyame, 75/36.

¹⁸ Enam, 6/115.

¹⁹ Yunus, 10/64. Ayrıca bkz: Fatır, 35/42-43.

güç bulunamaz. Allah, kendisi de vaadinden asla dönmez, sözünü yerine getirir.²⁰

Kur'an'ı bütünüyle incelediğimizde, Kur'an'ın haberlerini anlattığı toplumların büyük bir bölümünü, Allah'ın kendilerine peygamber gönderdiği toplumlar oluşturmaktadır. Bu toplumlarla ilgili bir takım olaylar anlatılmaktadır. Anlatılan bu olayların öğüt, vaaz, ibret olabilmesi için iki unsuru bünyesinde barındırması gerekmektedir. Birincisi, bu olayların insanın özgür iradesi sonucu olması gerekir. İkincisi, Allah'ın iradesinin bu olaylar içinde olması gerekir.²¹

“Andolsun biz, Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik, onda ihtilaf edildi. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasa idi, aralarında hemen hükmedilirdi. Şüphesiz onlar Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler.”²²

Bu ayetten anlaşılan, Allah'ın kimsenin hatırı için davranış tarzını, geleneğini değiştirmeyeceğidir. Bunun bir anlamı da; Allah'ın tarihin işleyişinde objektif oluşudur.²³ *“İbrahim'den korku gidip de kendisine müjde gelince, Lut kavmi hakkında bizimle münakaşaya başladı. Çünkü İbrahim, yumuşak huylu, içli ve kendini Allah'a veren biridir. Ey! İbrahim, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin emri gelmiştir. Onlara asla geri çevrilmeyecek bir azap gelecektir.”²⁴*

“Nuh Rabbine seslendi, “Ey Rabbim, oğlum benim ailemdendir. Senin vaadin ise haktır ve sen hâkimlerin hâkimisin!” dedi. Allah dedi ki: “Ey Nuh, o, senin aileden değildir. Onun yaptığı, uygun olmayan bir iştir; artık bilmediğin şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi.”²⁵

Zikredilen ayetlerde Hz. Nuh'un, oğlunun helak olmaması yönündeki isteği, Hz. İbrahim'in de Lut kavminin helak edilmemesi yönündeki talebi söz konusudur. Bu ayetler, Allah'ın ezelden beri devam ede gelen geleneğinde kendi durumunu değiştirmek istemeyenler adına başkalarının yaptığı duanın da etkili olmadığını göstermektedir.

Rad suresinin 11. ayetinde *“Bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez”* ifadesi yer almaktadır. Allah bir fiilin yapıp yapılmamasını insana bırakmıştır. Yani şartlı önermede şart kısmı insana bırakılmıştır. Bu konuda Irak'lı düşünür Muhammed Bakır es-Sadr şunları söylemektedir: *“Tarihi yasaların bir kısmı şartlı önermeler şeklinde tezahür ediyordu. Bu şartlı önerme, kendi konumunda çoğu zaman insan fiili*

²⁰ Al-i İmran, 3/9; Hac, 22/47; Rum, 30/6.

²¹ Güler, İlhami, *Politik Teoloji Yazıları*, Kitabiyat, Ankara 2002, s.145-146.

²² Fussilet, 41/45. Ayrıca Bkz. Şura, 42/14. bkz. Neml, 27/82-85.

²³ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay., Ankara 1994, s.160-161.

²⁴ Hud, 11/74-76.

²⁵ Hud, 11/45-46.

ve ihtiyarının konusu oluyordu. Yani burada insan iradesi, şartlı önermenin mihverini şartını oluşturuyordu..."²⁶

Dünya veya kâinat nizamının bu şekilde işlemlerini Allah irade buyurmuş ve değiştirmeyeceğini vaat etmiştir. Allah'ın verdiği söze muhalefet etmesinin düşünülmesi abesle iştir. Hac suresi 45-47. ayetlerinde "...senden, başlarına acele azap gelmesini istiyorlar. Ancak Allah sözünden asla caymayacaktır..." bu duruma işaret edilmektedir. Bir bakıma Allah Teala kudretini belirli bir süreye kadar ertelemektedir. Ancak süresi gelince Allah gerekeni yapmaktadır.²⁷

Klasik İslam düşünce geleneği Allah'ı tenzih etme yoluna gitmiştir. Buradan insanın bütün yapıp ettiklerinin Allah tarafından daha önceden belirlendiği sonucunu çıkarmışlardır. Ancak insan daha önceden belirlenmiş bir şeyleri yapıyor ve âlemde olup biten her şey Allah tarafından tayin ediliyorsa, insan için iradi-gayrı iradi ayırımının yapılmasının bir anlamı olmayacaktır. Allah'ın kâinata müdahale etmesine, kendisini sınırlamasına da gerek kalmayacaktır.²⁸

İnsanı hür bir varlık olarak yaratmakla Allah, kendisini insanın hür olduğu alanlar içerisinde sınırlandıracağını açıkça ortaya koymaktadır. Hürriyet, hem iyiliğin hem de kötülüğün kaynağıdır. Kötülük yapma imkânı olmayan iyilik yapmasından bahsetmek abes olur. Fakat yıllarca olaylara veya Kur'an'a Allah'ın ilmi penceresinden bakıldığından, O'nun geleneği yanlış anlaşılmuştur. Dünya ile ilgili olaylarda insan hürriyetinden hareket edilmeliydi. "...Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez..."²⁹

2-Peygamberler Geleneği

İnsan her ne kadar ihtiyaçlarını gidermek, kendisini ve içinde yaşadığı toplumun saadet ve mutluluğunu temin etmek için aklını kullanırsa da yine de bir yol göstericiye muhtaçtır. Bu yol göstericiler ise Allah ve O'nun insanlığa, yine kendi içlerinden seçip gönderdiği peygamberleridir. Peygamberler, Allah tarafından insanları irşat etmek ve onları aydınlatmak için gönderilmişlerdir. Peygamberler insanları, Bir olan Allah'a çağırarak,³⁰ insanlar arasında hakemlik yapmak,³¹ müjdecilik ve uyarıcılık,³² ilahi bilgileri

²⁶ Sadr, Muhammed Bakır, *Kuran Okulu*, (ter: Mehmet Yolcu), İstanbul 1987, s.100.

²⁷ Bkz.Kehf, 18/58; Fatır, 35/45.

²⁸ Akbulut, "*Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri*" AÜİF. Dergisi, c.33, s. 130.

²⁹ Ra'd, 13/11.

³⁰ Enbiya, 21/25; Ayrıca bkz: Nahl, 16/36.

³¹ Bakara, 2/213; Nisa, 4/65.

³² En'am, 6/48-49; Kehf, 18/56.

tebliğ etmek ve açıklamak,³³ insanlara güzel örnek olmak,³⁴ itiraz kapısını kapatmak³⁵ konularında aydınlatmışlardır

Allah'ın Peygamber göndermesi insanlık tarihine müdahalesidir. Her nebi, ya bir çığırın açıcısı ya da kendisinden önce açılmış bir çığırın sürdürücüsüdür. Tarih boyunca Allah peygamber göndermek suretiyle insanlara sürekli yardımda bulunmuştur³⁶. Peygamberler ister akli teyit etsin, ister akla yol göstere, Allah'ın insanlara peygamber göndermesi bir lütuftur.³⁷ “*Andolsun ki Allah, ayetleri okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten, kendilerinden birini peygamber göndermekle, insanlara iyilikte bulunmuştur.*”³⁸

Allah'ın peygamber göndermesinin sebebi insanoğlunun doğruyu bulma konusunda akli yetersizliği değildir; aksine ahlaki yetersizliği ve irade zayıflığıdır.³⁹ İnsan kolay ve hoşuna gideni tercih etmeye eğilimlidir. Doğruyu bulmak ve iyi olmak ise bazı yükler getirmektedir. Bunların başında, bireyin bilgi vasıtalarını etkin kullanması ve tercihini bu istikamette yapması gelmektedir. İşte peygamberler Allah'ın desteği ile insanın bu zorlukları aşmasına yardımcı olmuşlardır.⁴⁰

³³ Maide, 5/67; Yunus, 10/99; Ahzab, 33/39; Çaşıye, 88/21-22.

³⁴ Ahzab, 33/21; Mümtehine, 60/4.

³⁵ Nisa, 4/165; Tâhâ, 20/134.

³⁶ Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayıncılık, Ankara 1992. s.14.

³⁷ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yay., 1975, c.2, s.1224.

³⁸ Al-i-İmran, 3/164

³⁹ Ö. Özsoy-İ. Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, s. 198.

⁴⁰ Kur'an-ı Kerim'i tetkik ettiğimizde, peygamberlerin özelliklerinin şu şekilde sıralandığını görmekteyiz:

-Peygamberlik Allah vergisidir. Çalışmakla elde edilmez. Peygamberlik veraset yoluyla geçmediği gibi galibiyet ve istila yoluyla da elde edilemez. O sadece Allah'ın iradesine bağlıdır.

“Allah meleklerden de resul seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” Hacc, 22/75; bkz. Bakara, 2/90, 105; Araf, 7/144; Neml, 27/59

“Allah peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir.” Enam, 6/124; bkz. İbrahim, 14/11

-Peygamberler insandır. Allah insanlara kendi cinslerinden peygamberler göndermiştir. Elçilerini toplumun içerisinde, çoğu kez insanların farkına dahi varmadığı kimseler arasından seçmiştir.

“Peygamberleri onlara dediler ki; Biz ancak sizin gibi bir insanız. Ama Allah, peygamberlik nimetini dilediği kimseye verir.” İbrahim, 14/11; Bkz. Bakara, 2/151; Kehf, 18/110

-Peygamberler, diğer insanlardan farklı bir bünyeye sahip değildir. Onlar da diğer insanlar gibi sokaklarda yürür, yer ve içerler. Onların yaşayışları diğer insanlardan farksızdır. Hud, 11/27; Furkan, 25/7 vb.

-Peygamberlerin dili; milletlerinin dilidir. “Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin dili ile gönderdik.” İbrahim, 14/4.

-Peygamberler de sorumludur. “Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız, peygamberlere de soracağız.” Araf, 7/6. Nasıl ki her peygamber ve milleti kendi dönemlerinde kendilerine gönderilen ilahi vahiyden sorumlu iseler, hem Hz. Peygamber hem de insanlar Kur'an'a uymak durumundadırlar. Peygamber, Allah'tan aldığı mesajı, yani Kur'an'ı insana olduğu gibi aktarma sorumluluğunda ise, ümmet de peygamberinden

Peygamberler geleneği ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile başlamış ve son peygamber olan Hz. Muhammed ile nihayete ermiştir. Bütün peygamberler görevleri icabı aynı tebliğ vazifesini yerine getirmelerinden dolayı evrensel bir görev ifa ederler. Her peygamberde ortak nokta vahiydir. Peygamberlerin vahyi almasından sonra onun o toplumda dönüştürücü ve yapıcı bir işleve sahip oluşunu izah etmede, geleneğin önemi çok büyüktür. Zira peygamberler, kendi geleneksel toplumlarını, ahlaki buyruklarla ve kendi örnek davranışlarıyla değiştirirler. Onların sözleri ve kişilik imgeleri, sembolik yapılar dünyasını hem zenginleştirir hem de bu dünyadan beslenir. Yani tebliğ etmiş oldukları dinin esası birdir.⁴¹

Bugün Kur'an'ın talim eylediği usul'id-din ve itikat ne ise, ilk insanların din ve itikadı da o idi. Bu husus Kur'an-ı Kerim'deki Şura Suresinin 13. ayetinde şöyle geçmektedir:

"O, din konusunda Nuh'a, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din olarak emretmiştir. Hepsine şöyle demiştir: Dini dosdoğru uygulayın ve ayrılığa düşmeyin."

Bu din, insanlığı yokluktan kurtararak güven ve huzur içinde Aşkın'a, Allah'a bağlayan yoldur. Bu sabit, değişmez ve evrensel öz tarihsel bir form içinde bu peygamberlere verilmiştir:

"Her bir peygambere ayrı bir şeriat ve yöntem vermişizdir".⁴² "Sonra da seni din ve dünya işi konusunda bir şeriat üzere kıldık"⁴³. "Her çağa özgü ayrı bir hüküm vardır. Allah dilediğini yürürlükten kaldırır, dilediğini de bırakır. Çünkü ilahi mesajın kaynağı O'dur."⁴⁴

Ancak şer'i hükümlerde değişiklik ve tekâmül vardır. Bir peygamberin şeriatında olmayan bazı hükümler diğer peygamberin şeriatında gösterilmiş ve birinde olan hüküm sonrakinden kaldırılıp yerine başka bir hüküm konulmuştur.

Allah Teala, Maide Suresi 45'de "Biz Tevrat'ta katilliğin cezası olarak cana karşılık can hükmünü koymuştuk" buyurmaktadır. Aynı suçun cezası Kur'an'da, kısas veya diyet şekline dönüşmüştür. Buradan anlıyoruz ki bu hüküm değişikliğe uğramıştır. "Tevrat indirilmezden önce, İsrail'in kendisine

aldığı bu mesajı diğer insanlara değiştirmeden aktarma sorumluluğunu taşımaktadır. (Akbulut, Ahmet, Nübüvvet Meselesi Üzerine, s. 62.)

-Peygamberler ölümlüdür. "Biz onları yemek yemez birer ceset kılmadık ve onlar ölümsüz de değillerdi." Enbiya 21/8; Al-i İmran 3/144.

-Peygamberlerin davetinden uzak kalmış hiçbir millet yoktur. "Biz peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz." İsrâ, 17/15; Bkz. Rad, 13/7; Fatır, 35/24.

⁴¹ Garaudy, Roger, *İslam'ın Vaadettikleri*, ter. Salih Akdemir, Pınar yay.; 6. Baskı, İst. 1996, s. 19.

⁴² Maide, 5/48.

⁴³ Casiye, 45/18.

⁴⁴ Rad, 13/38-39.

haram kıldığı şeyler dışında her şey, İsrail oğullarına helal idi"⁴⁵ buyrulurak, Tevrat'ın inişiyile yine bazı değişiklikler yapıldığı bildirilmektedir.

Yusuf kıssasında, Yakub'un oğlu ile onun şeriatına bağlı olan kardeşleri *'hırsızlığın cezası, çalınan mal kimin yükünün içinde bulunursa, o kişinin kendisidir'*⁴⁶ demelerinden o zamanki hükmün böyle olduğunu anlıyoruz. Şimdi ise hüküm farklıdır. Bütün bu değişen hükümlerde dikkati çeken husus İslam'ın biz insanlara kolaylığı getirdiğidir.

Bu konuda Taberi, kanaatini şu şekilde ortaya koyar: "Allah, Hz. Peygamber'e ve onun ümmetine, diğer peygamberlerin ve önceki milletlerin şeriatından farklı bir şeriat vermiştir. Fakat Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin, Allah'ın birliği konusunda dinleri birdir. Helal ve haram sahasında her birine verdiği şeraitte durumları farklıdır."⁴⁷ Önceki peygamberlerin dinlerinin sadece furu'da farklı, usul'de bir olduğunu söyleyen başka âlimler de vardır.⁴⁸ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Hz. Muhammed'e kadar peygamberler zinciri bir süreç ifade eder. Her peygamber kendi zamanına uygun şartlarla toplumuna tebliğde bulunmuştur. Üstelik her peygamber ile hayata yeni bir bakış ve tazelik gelmiştir. Nihayet Kur'an'ın inzaliyle vahiy geleneği tamamlanmıştır.

Dinin tamamlanması, eksik olan bir şeylerin giderilmesi değil, bir süreç sonucu gelinen nihai noktaya ulaşma anlamındadır. Peygamberler yeniden başlayan olarak ve her defasında yeni bir proje ile insanlığın karşısına çıkmamışlardır. Ancak bozulmalara karşı önceki geleneği yeniden ama bazı ilavelerle sunmuşlardır. Buna göre; Kuran'dan ilk din, son din şeklinde bir çıkarsamada bulunamayız. Ancak ilk peygamber son peygamber şeklinde bir sonuca varabiliriz.

İslam geleneği içinde peygamberlerin Allah'tan vahiy almaları ve temel esasları insanlara iletmeleri hususunda hiçbir farkları yoktur. Bu böyle olmakla birlikte peygamberler, kendilerine inanan insanlar tarafından bir yarışın içine dâhil edilmişlerdir. Bunun neticesinde her ümmet, kendi peygamberinin diğer peygamberlerden daha üstün olduğunu kabul etmenin yanında bu düşüncelerini ispata çalışmışlardır. Hz. Musa Yahudilere göre, Hz. İsa Hıristiyanlara göre, Hz. Muhammed ise Müslümanlara göre peygamberlerin en üstünüdür.⁴⁹ Bu şekilde hepsi Allah tarafından seçilmiş olan peygamberler arasında üstünlük yarışına girmek, yani bir nevi peygamberleri yarıştırmak doğru mudur?

⁴⁵ Âl'i İmran, 3/93.

⁴⁶ Yusuf, 12/75.

⁴⁷ Taberi, Ebu Cafer Muhammed, *Camii'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kuran*, Kahire 1954, c.25,s.147, c.6,s.269.

⁴⁸ Bkz. İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyuddîn Ahmed bin Abdülhalîm bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm *Fetava'ı Kübra*, Beyrut 2002, 27/150, 20/6.

⁴⁹ Hanefi, Hasan, *Mine'l-Akide İllâ's-Sevra*, Kahire 1988, c.4, s.199.

Peygamberlerin bazılarının bir kavme bazılarının da tüm insanlığa gönderildiğini işaret eden Bağdadi (ö. 429/1037), bütün insanlara gelen peygamberin diğer peygamberlerden üstün olduğunu iddia etmektedir.⁵⁰ Taftazani (ö. 792/1390) ise, peygamberlerin en üstününün ve en faziletlisinin Hz. Peygamber olduğunu söylemektedir. Bu görüşünü Bakara suresinin 143. ve Al-i İmran suresinin 110. ayetleriyle desteklemektedir. Hemen peşinden şu açıklamayı yapmaktadır:

“Ümmet olması itibariyle bir ümmetin üstün olması, o ümmetin peygamberinin de üstün olmasını gerektirir. Hz. Peygamber tüm insanlığa gönderilmiş, nebilerin sonuncusudur. Mucizesi kıyamete kadar bakidir. Diğer peygamberlerin dinlerini nesh etmiştir.”⁵¹ Hz. Peygamberin, ümmetinin peygamberler arasında üstünlük yarışına girmelerini engellemek için çaba sarf ettiğini görüyoruz. Bir hadiste Peygamberimiz: “Hakkımda, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa’ya yaptıkları aşırı övgülerde bulunmayın. Şurası muhakkak ki ben bir kulum. Benim için Allah’ın kulu ve elçisi deyin”⁵² buyurmaktadırlar. Fakat Hz. Peygamberin açıklamaları daha sonradan tevîl edilmiştir.

Maturidi (ö. 333/944) de, Hz. Peygamber’in, Hz. Âdem dahil bütün yaratıkların en üstünü olduğunu belirtmiştir. O, peygamberlerin üstünlüklerini, gönderildikleri kavmin sayısına göre derecelendirmektedir.⁵³

Şunu belirtelim ki, peygamberlik çalışma ile kazanılan bir makam olmadığına göre, peygamberler arasında bir üstünlük sıralamasının yapılması doğru değildir. Aksi takdirde bazı peygamberlerin görevlerini gerekli şekilde yerine getirmedikleri neticesine ulaşılır. Bu neticenin ise savunulacak bir tarafı yoktur. Peygamberi seçen Allah’tır. Bu hususa Kuran’da şu şekilde yer verilmektedir: “Allah elçiliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir”⁵⁴; “Bu Kuran, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler. Ey Muhammed! Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar...”⁵⁵

Allah’ın görevlendirdiği bütün elçiler Müslümanların peygamberleridir. Aralarında her hangi bir fark yoktur. Peygamberler arasındaki fazilet sıralaması, peygamberlerin sıfatlarını değil, zatlarını öne çıkarmaktır. Böyle bir geleneğin Kuran’ın ortaya koyduğu peygamber anlayışı ile bağdaşması mümkün değildir. Allah, peygamber ve müminlerin

⁵⁰ Bağdadi, Abdulkahir, *Usulî'd-Din*, İst., 1346/1928, s. 159-164.

⁵¹ Taftazani, Mesud bin Ömer b. Abdillâh Sadud-Din, *Şerhu'l-Akaid*, Haz. ve Ter. Süleyman Uludağ, İst. 1317/1899, s. 76.

⁵² Buhari, Ebu Abdullâh Muhammed b. Ebil-Hasan İsmail b. İbrahim b. El-Muğire, *el-Camiu's-Sahih*, Naşir: Ş. Kurt, İstanbul, 1981, Enbiya 44,

⁵³ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed, *Risale fi'l-Akaid*, İstanbul 1953, s. 20-21.

⁵⁴ Enam, 6/124

⁵⁵ Zuhuf, 43/31-32.

"peygamberler arasında hiçbirini ayırt etmeyiz; işittik, itaat ettik"⁵⁶ dediklerini haber vermektedir. Başka bir ayette de "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Rableri tarafından Musa, İsa ve peygamberlere verilene inandık. Onları birbirinden ayırt etmeyiz. Biz O'na teslim olanlarız de"⁵⁷ şeklinde insanlara emretmektedir. Diğer bir ayette ise "Allah'a ve peygamberlerine inanıp, onlardan hiçbirini ayırmayanlara işte onlara Allah ecirlerini verecektir..."⁵⁸ buyurulmaktadır.

Sonraki dönemlerde yetişmiş olan âlimler işi biraz daha ilerleterek konuyu insan melek kıyaslamasına kadar götürmüşlerdir. Pezdevi (ö. 493/1099) bunlardan sadece biridir. O, bu konuda geniş bilgi verdikten sonra derecelendirme sırasını şu şekilde oluşturur: Yaratılmışların en üstünü Hz. Muhammed'dir. Daha sonra sırasıyla şu varlıklar gelmektedir: İnsanlardan seçilmiş olan Resuller; Meleklerden olan elçiler; İnsanlardan olan nebiler; İnsanların muttakileri; Mümin insanların avamı; Meleklerin avamı.⁵⁹

İnsan ile meleği karşılaştıran sadece Pezdevi değildir. Cürcani (ö.816/1413), nebilerin meleklerden üstün olduğunu ifade eder.⁶⁰ Fahreddin er-Razi (ö.606/1209) de peygamberlerin meleklerden üstün olduğu⁶¹ kanaatine sahiptir. Hele mahiyetleri farklı olan, biri irade sahibi diğeri sadece verilen görevi yerine getirmekle yükümlü olan iki varlığın üstünlüğünü tartışmak abesle iştigalden başka bir şey değildir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sünneti⁶² tabirine rastlamaktayız. Fakat peygamberin sünneti tabiri, Kur'an'da mevcut değildir. Kuranda kullanılan terimler; Peygamberin örnek ve model davranışı anlamında üsvetün hasenetün,⁶³peygambere uymak anlamında ittibau'r-Resul⁶⁴ ve benzerleridir. Kuran literatüründeki Peygamber'in ahlakı ve üsvesi, daha sonra, Peygamber'in sünneti olarak tanımlanmıştır.

Geçmişten bugüne Müslümanlar arasında sünnetin Kur'an'la aynı seviyede tutulduğuna şahit olmaktadır.⁶⁵ Bu tür bir anlayış Hz. Peygamber döneminde mevcut değildi. Hz. Peygamber ve dört halife döneminde hüküm

⁵⁶ Bakara, 2/285.

⁵⁷ Al-i İmran, 3/84.

⁵⁸ Nisa, 4/152.

⁵⁹ Pezdevi, Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed el-Hüseyn b. Abdülkerim, *Usulü'd-Din*, ter. Şerafettin Gölcük, *Ehl'i-Sünnet Akaidi*, İstanbul 1980, s. 293.

⁶⁰ Cürcani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevakıf*, İst 1311/1894, s. 217-220.

⁶¹ Er-Razi, *Kitabu'l-Muhassal*, s.226

⁶² Bkz. Ahzab 33/62; Fetih 48/23.

⁶³ Ahzab 33/21

⁶⁴ Ali İmran 3/30; Enam 6/154.

⁶⁵ İbn Küteybe, Ebu Muhammed, *Hadis Müdafası*, (*Te'vîlu Muhtelifi'l Hadis*), ter: M.Hayri Kırbaoğlu, Kayıhan Yay., 2. Baskı, İst. 1989, s.313; Krş: Paçacı, Mehmet, "Klasik Tefsir Neydi?" İslami İlimler Dergisi, Bahar 2007, yıl 2, sayı.1, s.11.

kaynağı Kur'an, Hz. Peygamberin uygulamaları ve akıl idi. İlk dört halife, sürekli olarak ortaya çıkan yeni durumları, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in kendilerine öğrettiği şeylerin ışığı altında kendi hükümlerini uygulamak suretiyle karşıladılar.⁶⁶ Bu dönemden sonra Hz. Peygamber'in sözleri hakem olmaya başladı. Herhangi bir hükmü anlayabilmek için bir mesele hakkında yeni bir hüküm olduğunu öğrenebilmek için onunla ilgili bir sünnet var mı diye soruşturulmaktaydı.⁶⁷ Bu durum hadisin çoğalmasına, sebep oldu. Daha sonra sahabe sözü hatta tabii sözü bile hadis oldu. Bütün bunların neticesinde örnek alınması gereken sünnet Müslümanlar arasında ölçü durumuna getirildi.⁶⁸

Halbuki Hz. Peygamber'in kendi dönemi ile ilgili bir takım uygulamalarının sonraki dönemler için de uygulanması gereken kurallar olmadığı sonucuna rahatlıkla varabiliriz. Onun sünneti, zikri geçen maddelerden buğday, arpa, hurma ve tuzun ölçülebilir; altın ve gümüşün tartı ile alım satımının caiz olduğu, bunun dışında yasak olduğu yönünde idi. Ebu Yusuf, Hz. Peygamber'in bu uygulamasının değişmez bir hüküm değil orfe bağlı olduğunu söylemiştir. Ancak nassın örften daha kuvvetli olduğu ve nassın hükmünün terk edilmesinin söz konusu olamayacağı gerekçesiyle onun bu görüşü kabul görmemiştir.⁶⁹ Bugün ise buğday, arpa vb de tartı ile satılmaktadır. Sosyal hayatta karşılaşılan birçok probleme çözüm üreten bu uygulama bugünün insanının ortaya koyduğu bir anlayıştır. Bunda yadırganacak bir durum olmasa gerektir. Çünkü günümüz insanı da bu davranışı ile Hz. Peygamber'e uymuş demektir. Çağın ihtiyaçlarına ve gelişen hayatın problemlerine ancak böyle çözüm bulunabilir. Nasıl ki, Kuran'ın belirtmediği hususlarda Hz. Peygamber kural koyabiliyorsa, şuan Kur'an'a muhatabım diyen herkesin Kur'an'ın dünya görüşüne ve evrenselliğine aykırı olmayacak şekilde kural koyma yetkisi olduğu sonucu ortaya çıkar. Bununla birlikte günümüz insanının da "faiz alış-veriş gibidir" diyen Müşrikler gibi haramları helal, helalleri haram yapmaması gerekir. Bu konuda da Hz. Peygamber'i örnek almak durumundayız. Şayet sünnet örnek olma konumundan çıkarılıp ölçü durumuna getirilirse, belli bir dönemin

⁶⁶ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sulemî, *Sünen-ü Tirmizi*, Basım yy, 1962,13 Kitabü'l-Ahkam, 3, Hadis No:1327, c.3, s.607; Ebu Davud, Muhammed b. Süleyman b. İshak b. el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebu Davud*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1997, 18 Kitabü'l-Akdiyye, 11, Hadis No:3592 c.4, s.15-16; Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Bulâk 1302'den ofset, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 122-126. Merginani, Burhanuddin Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidaye*, İstanbul 1290, c.3, s.62; Mevsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, İstanbul 1984, c.2, s.31; Rahman, Fazlur, *İslam*, 2. Baskı, Ankara 1992, s.59.

⁶⁷ İbn Küteybe, Ebu Muhammed, *Hadis Müdafası, (Te'vilü Muhtelifi'l Hadis)*, ter: M.Hayri Kırbaşoğlu, s.155.

⁶⁸ İbn Küteybe, Ebu Muhammed, *Hadis Müdafası, (Te'vilü Muhtelifi'l Hadis)*, s.313; Paçacı, Mehmet, "Klasik Tefsir Neydi?", s.11.

⁶⁹ Merginani, *el-Hidaye*, c.3, s.62.

şartlarına uygun olan uygulamanın bütün çağlara teşmil edilmesi neticesini doğurur.

3-Atalar Geleneği

İslam öncesi Arap düşüncesinde atalar çok önemli bir konuma sahiptir. Geleneğin devamı ile ilgili olarak kullanılan terim her zaman “atalar” kelimesidir. “Ata” kelimesi ise Hz. Yusuf ve kardeşlerinin babası gibi bilinen bir şahsı ifade ettiği gibi önceden yaşamış ve sonrakiler tarafından adım adım takip edilen kişileri de ifade eder. Kelimenin “atalar” olarak çoğul kullanılması referansın birden fazla şahsın babasına yapılmış olabileceği gibi; büyük babayı ve diğer ataları da içine alacak şekilde kullanılmaktadır.⁷⁰

İslam öncesi Araplarda, geleneğin karşılığı olarak sünnet kavramını görmekteyiz. Bu kelime insanın bütün davranışlarını içine alan hayat tarzı için kullanıldığı gibi, tek tek hareket tarzları içinde kullanılır. Sünnetin en kapsamlı anlamı, insanın hayatı boyunca takip ettiği yol demektir. Bu manada gerek sözlüklerde gerekse edebiyat eserlerinde birçok örnek yer almaktadır. Kureyş Suresinde belirtilen, Kureyş kabilesinin yazın Şam’a kıyın Yemen’e düzenlediği ticari seyahat geleneğini ilk başlatan, Haşimi soyunun büyüğü Abdi Menaf oğlu Hişam’dır. Bunu ifade etmek için, “İki seferi ilk olarak başlatan kimsedir” denmiştir.⁷¹

Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib, oğullarından birini Kâbe için kurban etmek üzere adamıştır. Onu bu hareketinden vazgeçirmeye çalışanlar şöyle demişlerdir: “Oğlunu kurban etme! Şayet edersen bu davranış bizim aramızda sünnet⁷² olur.”⁷³

Dinsel inançlarda önemli bir yere sahip olan atalar kültü, geçmişten geleceğe nesilleri birbirine bağlamakta ve etnik bilincin güçlü şekilde devamına katkı sağlayan bir köprü görevi üstlenmekteydi. Bu nedenle olsa gerek, inanmayanlar için ataların yolundan gitmek, geçmişi geleceğe bağlamak açısından olmazsa olmazdı. Onlara göre, bir inancın haklılığı ya da doğruluğu, kalplere, vicdanlara ya da akıllara hitap etmesiyle değil, ataların izinde gidip gitmemekle ölçülürdü. Cahiliye Araplarında geleneğin bu denli etkili olmasında kavmiyetçiliğin büyük önemi vardır. Çünkü kavmiyetçilik çölün gerçek dinidir. Kavminin ülküsü insan varlığının temelini oluşturmaktaydı. Kan yoluyla yakınlık, kendi kavminden olan kişinin haksız

⁷⁰ Watt, Montgomery; *Hz. Muhammed Mekke’si*, çev., M.A. Ersin, Bilgi Vakfı Yay, Ankara, 1995, s. 46.

⁷¹ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, Darul-Marife, ty, c. III, s. 2123.

⁷² Geleneğin

⁷³ Ezraki, Ebu’l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, *Ahbaru Mekke*, Mekke 1352, c.II, s. 38. Hz. Peygamber’in babası Abdullah, evlendiği zaman, kabilenin gelenekleri gereği üç gün kız evinde gecelemişti. Bunu anlatan kaynaklar gerekçeyi şöyle açıklamışlardır: “Çünkü bu, onların nezdinde sünnettir.” İbn Sad, Muhammed, *Kitabu’t-Tabakati’l-Kebir*, Daru Sadr, Beyrut t.y. c.I, s. 58.

da olsa haklı olması için yeterli sebeptir. Onların, kavmiyetçiliği aşan “iyi” ölçüleri hiçbir zaman olmamıştır. Bu nedenle Kur'an mesajına atalar kültü çerçevesinde karşı çıkıldı.⁷⁴ Tabiat olaylarında ve beşeri olgularda geçerli olan yasaları yok sayanlar yasaların yerine atalarını taklit etmeyi koyarlar. Ataları eleştiriye tabi tutmadan olduğu gibi benimseme insanoğlunun bir hatasıdır. Ataların baskısı bir türlü aşılamayan belli bir sınırdan durmayı zorunlu kılar.

Kuşkusuz kendisinden yararlanıldığında atalar mirası yüksek bir öneme sahiptir. Bu şekliyle yanlışlardan dönülmesine ve asırlar boyu edinilmiş deneyimlerden yararlanılmasına vesile olur. Bundan yüz çevirmemek lazımdır ki, onların yüklendiklerinin bedelini bir kere de biz ödemeyelim. Fakat iş onların tahsil ettikleri ilimden yararlanmaktan çıkıp da bizatihi onların, ilmin ve yasanın kendisi olduğu, Allah'ın değişmeyen kanununu temsil ettikleri düşüncesine varırsa, o zaman ataların üzerinde bulunduğu şey, ayaklara bağlı prangalar haline gelir. Bu prangalar insanların doğruyu bulmaları için hareket etmelerini zorlaştırır.

“Çünkü onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı ve kendileri de onların izleri üzerinde koşturuyorlardı.”⁷⁵

Müşrik Araplar, atalarının yolunu takip etmenin dışında yapabilecekleri bir şeyleri olmadığını kaderciler bir anlayışla açıklıyorlardı.

“Dediler: Rahman dilemiş olsaydı, biz onlara tapmazdık. Onların bu konuda bir bilgileri yoktur sadece vehmediyorlar. Yoksa onlara daha önce ona sınımsız sarıldıkları bir kitap mı verdik? Aksine derler ki: “biz atalarımızı bu yol üzerinde bulduk ve onların ayak izlerinde bize yol gösterilmiştir.” Keza senden önce bir kasabaya gönderdiğimiz uyarıcıya, oranın şımarık zenginleri ancak, “ Biz atalarımızı bir yol üzerinde bulduk ve biz onların izini takip etmekteyiz” dediler. Uyarıcı; Şayet atalarının üzerinde bulunduğundan daha iyi bir hidayet getirmişsem de mi? dedi. “Doğrusu seninle gönderilen mesajı inkâr ediyoruz” dediler. Bunun üzerine onları cezalandırdık.”⁷⁶

Genelde Araplar ve özelde göçebeler, yenilikten nefret etmekteydi. Hz. Peygamber'e karşı yöneltilen eleştirilerden birisi de, Allah'tan olduğu iddia edilen bu vahiylerin gelişinin yeni bir şey olduğu ve dinin bu biçiminin ataları tarafından bilinmediği idi.

⁷⁴ Gündüz, Şinasi; “Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma”, İslamiyat VII 2004, sayı 1, s. 18. Bkz. Izutsu, Toshihiko, *Kuran'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev., Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, 3. Baskı, 1997, s. 88

⁷⁵ Saffat 37/69-70. Kur'an “Onlara Allah'ın size indirdiğine tabi olun dendiğinde Hayır! derler; Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız derler.” Lokman 31/21. İşte bu nedenle atalara uymaktan sakındırma, Kur'an'a bakan kimse için açık biçimde kendini gösterir.

⁷⁶ Zuhuruf 43/20-25.

"Karşılarında açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman dediler ki 'Bu, sizi atalarınızın taptığı putlardan alıkoymak isteyen bir adamdan başkası değildir. Kur'an hakkında da: Bu düzülüp uydurulmuş iftiradan başka bir şey değildir' dediler. O kâfirlere Kur'an gelince de 'Bu apaçık bir sihirdir, başka bir şey değildir' dediler."77

Cahiliye Araplarının ilahi mesaja karşı çıkmalarında en temel deliller; bu inancın gelenekle ilişkiyi sağlayan bağı zayıflatıp ortadan kaldıracığı, toplumdaki birlik ve beraberliği yok edeceği ve mevcut sosyal ve siyasal düzeni bozacağıydı.⁷⁸ Toplumun varlıklı kesimi tarafından gelen bir diğer önemli neden de, Kur'an mesajının insanlara iletilmesini sağlayan kişiye, yani Peygamber'in şahsına yönelikti. Onlara göre, ilahi mesajın iletilmesi gibi önemli bir görevin yerine getirilmesinde toplumdaki hiyerarşik yapının gözetilmesi gerekirdi. Bu sebeple Hz. Muhammed gibi siyasal güç açısından orta sınıf sayılabilecek bir kişinin bu göreve getirilmesi, geleneksel kabullere aykırı olan kabul edilemez bir durumdu.⁷⁹

Kur'an-ı Kerim ataların durumu apaçık delile yani Kur'an'a uygun düştüğünde ise onlara uyulması gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde atalara uymanın insanı sapıklığa götüreceğini vurgulamaktadır.

"Atalarımız İbrahim'in İshak'ın ve Yakup'un dinine uydum. Allah'a bir şeyi ortak koşmamız bizim için olacak şey değil. Bu bize ve insanlara Allah'ın bir lütuf ve ihsanındandır, ancak insanlardan çoğu şükretmezler."80

İnsan, tarihi bağlarından ayrı bir şekilde köksüz değildir. Kendi geçmişi ile sıkı bir ilişki içindedir. Kendini, insanlığın başlangıcından bu güne kadar kesintisiz olarak sürüp gelen bir geleneğin onurlu bir halkası olarak görür:

"Allah, size açıklayarak anlatmak, sizi, sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek ve tövbelerinizi kabul etmek ister."81

İslam öncesi Araplara ait geleneklerin İlahi vahiy tarafından değerlendirilmeye tabii tutulduğunu Kur'an'dan öğrenmekteyiz. Ayetler dikkatle incelendiğinde geleneklerin ilk etapta kabul veya reddedildiği sonucuna varılamaz. Geleneklerin akıl ve vahiy süzgecinden geçirilmesi istenmektedir.⁸² Kur'an'da cahiliye dönemine ait kimi gelenekler olduğu gibi

⁷⁷ Sebe, 34/43; bkz: Araf, 7/ 70, Yunus, 10/ 78.

⁷⁸ Dabaşı, Hamid, *İslam'da Otorite*, çev.: Süleyman E. Gündüz, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 17; Ünlü, Nuri. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi Başlangıcından 1918'e*, M.Ü.İ.F.V. Yay., No: 9, İstanbul, 1986, s. 40; Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi* (Başlangıcından İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar), Yeni Çizgi Yay. Ankara, 1995, s. 153.

⁷⁹ "Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! dediler." Zuhruf, 43/31; Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 6, s.4272-4273

⁸⁰ Yusuf, 12/38.

⁸¹ Nisa, 4/26.

⁸² Bakara, 2/170 vb.

kabul edilmiştir. Kimileri bazı değişiklik yapılarak benimsenmiştir. Kimileri de tamamen ilga edilmiştir.⁸³ Şimdi bu tür uygulamalara örnekler verelim.

a) Kur'an'ın ilga ettiği cahiliye dönemi gelenekleri

Müşrik Arapların namazı nasıl kıldıklarını bilmememize rağmen, kaynaklarda bazı Arapların namazı kıldıklarından söz edilir. Nitekim Ebu Zer ve Kus b. Saide'nin cahiliye döneminde namaz kıldıkları kaydedilmektedir.⁸⁴ Ancak Kur'an bu konuya değinmemiştir. Arapların ihramlı iken hayvan eti ve yağ yemeyerek perhiz yaptıkları ve bunu da Hıristiyanlardan aldıkları kaydedilmektedir. İslam bu âdeti ortadan kaldırmıştır.⁸⁵ Cahiliye döneminde halktan bir kısmı ihramlı iken evlere kapılarından girmemişlerdir.⁸⁶ İslam bu uygulamayı reddetmiştir. Kur'an'ı Kerim evlere arkadan girmenin iyilik sayılmadığını bildirerek, evlere kapılarından girilmesini emretmiştir.⁸⁷ Bu dönemde Kâbe özel bir kıyafetle tavaf edilirdi. Bu kıyafeti satın alamayanlar çıplak olarak tavaf ederlerdi. Kâbe'nin çıplak olarak tavaf edilmesi A'raf Suresinin 31. ayetiyle yasaklanmıştır.⁸⁸

İbn İshak'a göre; cahiliye halkı "Allah için kestiğimiz şeyden vahşi hayvanlar ve kuşlar yiyinceye kadar bize bir şey yemek helal olmaz" derlerdi.⁸⁹ İslam gelince cahiliye halkının bu batıl inanış ve davranışlarını ilga etmiştir. Kur'an Hac Suresi 28. ayetinde bu hususta: "*Ondan yiyiniz ve yediniz*" buyurmuştur.

Müşrik Araplar, hac mevsiminde dışarıdan gelen hacıların ticaret yapmasını günah sayarlardı. Hacıların ticaret için mal getirmesi yahut nafakasını yanında bulundurması caiz görülmezdi. Bu husus en çok Mekke tüccarı ile esnafın fazla alışveriş yapmasına sebep oluyordu. Nafakası ve parası olmayan hacılar ise, dilenmeye mecbur kalırlardı.⁹⁰ "*Hac mevsiminde ticaret yaparak Rabbinizden rızık aramanızda size bir günah yoktur*" ayeti bunu ilga etmiştir.⁹¹

⁸³ Kılıçer, Esad, *İslam Fıkında Rey Taraftarları*, DİB Yayınları, Ankara 1994, s.15; Emin, Ahmet, *Fecru'l-İslam*, 11. Baskı, Kahire 1975, s. 226-227. bkz. Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜİFV. Yayınları, İstanbul 1994, s. 35.

⁸⁴ İbn Habib, Ebu Cafer Muhammed, *Kitabu'l-Muhabber*, Beyrut ts, s. 171-172.

⁸⁵ A'raf 7/32; Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul, 1963, s.179; Krş: Taberi, Camiu'l-Beyan, c.12, s.396.

⁸⁶ Ayni, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kâri li şerhi Sahihi'l-Buhari*, Beyrut, ts, c. 10, s. 136.

⁸⁷ Bakara, 2/189.

⁸⁸ "Ey Ademoğulları! Her mescitte ziyeninizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez." A'raf 7/31.

⁸⁹ İbn İshak, Muhammed b. Yesar, *Siretu İbn İshak*, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981, s. 78.

⁹⁰ Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 180.

⁹¹ Bakara 2/198.

Cahiliye çağında, kadınlara verilen mehir zorla geri alınmakta, bunun için kadınlara baskı yapılmaktaydı. Bu durum Kur'an-ı Kerim tarafından haber verilmektedir. İslam, cahiliye devrinin bu uygulamasını reddetmiş, kadınlara verilen mehrin zorla ellerinden alınmasını yasaklamıştır.⁹²

İslam cahiliye devrinde mevcut olan evlatlık müessesesini bütün sonuçlarıyla ilga etmiştir. Ahzab Suresi 5. ve 40. ayetlerinde Allah bu geleneğe muhalif uygulamayı bizzat yaptırarak, Hz. Peygamber'i evlatlığı Zeyd b. Harise'nin boşadığı hanımı Zeynep bintü Caşh ile evlendirmiştir.⁹³ Cahiliye devrinde boşama, erkeğin keyfine bağlı olup, kocanın ölümünden sonra, kocanın ailesi, dul kadını yanlarında alıkoyabilirlerdi. Bu uygulama Nisa Suresi 19. ayetiyle iptal edilmiştir.⁹⁴

b) Kur'an'ın bazı değişiklikler yaparak kabul ettiği cahiliye dönemi gelenekleri

Müşriklerde mevcut olan iddet uygulaması, İslam tarafından kabul edilmiş, fakat cahiliye devrinin bir yıl olan iddet süresini iptal etmiştir. Kocasını ölen veya boşanan hamile kadının doğum yapmasıyla, hamile değilse kocasını ölen kadının, dört ay on gün, boşanan kadının da üç ay hali beklemesiyle iddetlerinin sona erdiğini bildirmiştir. Bu dönemin vahşiyane ve mantık dışı matem adetlerini iptal etmiş, sadece kocasını ölen kadının dört ay on gün süslenmemesini tavsiye ederek, gerekli temizlik ve sağlık şartlarına riayet edilmesini emretmiştir. Diğer ölen yakınlar için ise, üç günden fazla yas tutulup, ziyinetin terk edilmesini yasaklamıştır.⁹⁵

⁹² Nisa 4/19-21.

⁹³ Taberi, *Cami'ul-Beyan*, c.22, s. 12-14.

⁹⁴ Müşrik Araplar bir takım talak çeşitleri uygulamaktaydı. Bunlar: a) Hul: Kadının, mehrinin bir kısmını kocasına geri vermek suretiyle talakını geri almasıdır. İslam Hul'u tasvip etmiştir. Bakara 229. ayeti kerimede " ... kadının hakkından vazgeçmesinde ikisi için de bir günah yoktur." buyrulmaktadır. b) İlâ: İslam'da karısını dört ay ve daha fazla bir süre yaklaşmamak için yemin anlamına gelen ilâ, cahiliye devrinde de mevcuttu. Bkz:Aynî, *Umdetu'l-Kari*, XX, s. 260-261. Cahiliye döneminde de ilâ, talak kabul edilir ve boşamada derhal gerçekleşirdi. Ayrıca bu devirde ilânın müddeti bir, iki veya daha fazla yıl olabilmekteydi. Bkz:Serahsi, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, (ö. 483/ 1090), *Kitâbu'l-Mebûât*, Beyrut 2000, IXXX, c. VII, s. 19. İslam, evliliğe son vermek hususunda acele etmeyi önlemek için kocaya düşünme süresi tanıdığıdır. Bakara Suresinin 226-227. ayetlerinde ilâ dört ayla tahdid ve ıslah edilmiştir. Kadının derhal boşanmasına dair uygulama da müeccel hale getirilmek suretiyle tasvip edilmiştir. Bkz: Serahsi, *Mebûât*, VII, s. 19. c) Zihar: Cahiliye devrinde talak kabul edilir, bir adam, karısına, "Sen bana anamın sırtı gibisin" deyince, karısı ona haram olur, karısını boşamış sayılırdı. Artık ebediyen karısına dönemezdi. Bkz:Taberi, *Cami'ul-Beyan*, c. 28, s. 3,6,7.; Serahsi, *Mebûât*, VI, s. 223-224; Ateş, Ali Osman, *Asrı Saadette Dinler ve Gelenekler*, s. 256, vd. İslam, cahiliye döneminde bir talak olan ziharın hükmünü, keffaret vermek suretiyle geçici bir haramlığa çevirmiştir. Bkz:Serahsi, *Mebûât*, VI, s. 223-224. Ziharın keffaretini bildiren ayetler Mücadele 1-4. ayetleri ile Ahzap 4. ayetidir. İslam ziharın talak sayılması geleneğini iptal etmiştir.

⁹⁵ Bakara 2/228, 229, 234, 235,240; Nisa 4/12; Talak 65/1,2,4.

Cahiliye devrinde mevcut olan anneler, kızlar, halalar, teyzeler, kız kardeşler, oğlan ve kız kardeş kızları ile evlenmenin yasak olduğuna dair uygulamayı ve süt yakınlığı bulunanlarla evlenme yasağını İslam tasvip etmiştir.⁹⁶ Müşrik Araplarda Mut'a, Haden, İstibda, Bedel vs. adlarla anılan evlenme şekilleri mevcuttu. Mut'a geçici bir nikâh olup, önceden tespit edilen zamana kadar bir kadınla erkeğin bir arada yaşamalarıydı. Haden, hür olduğu için erkekle zina yapmayan kadının, bir erkekle metres hayatı yaşamasıydı. İstibda ise, soylu bir evlat sahibi olmak için eşraftan veya kabile reislerinden biriyle, evli bir kadının temas kurmasıydı. Bedel'e gelince, iki erkeğin karılarını değiştirmeleriyle meydana gelen bir nikah çeşidiydi.⁹⁷ Bu nikah çeşitlerini ise reddetmiştir.

c) Kur'an'ın olduğu gibi kabul ettiği cahiliye dönemi gelenekleri

Mekke, İslam'dan önce de hürmet edilmesi gereken bir yerdi. Bunun için haram tabiri kullanılırdı. Kâbe'nin etrafı İslam gelmeden önce mukaddes haram ve dokunulmaz sayılmaktaydı.⁹⁸ İslam, Mekke'nin haramlığına dair önceki uygulamayı tasvip etmiştir. Mekke'de kan dökülmesini yasaklamış, Al-i İmran Suresinin 97. ayetinde "*Kim oraya girerse güvenlik içinde olur*" buyurmuştur.

İslam öncesinde görülen suçun şahsiliği prensibi İslam tarafından da kabul edilmiş, cahiliye Araplarının bu prensibe uygun olan uygulamaları tasvip edilmiştir.⁹⁹

İslam, cahiliye devrindeki kabilelerin birbirine eşit olduğunu, herkesin aynı şekilde hayat hakkına sahip olduğunu bildirmiştir. Böylece kişi hangi güçlü veya güçsüz kabileye mensup olursa olsun, Müslümanların kısas ve diyet açısından birbirlerine eşit olduğunu belirtmiştir. Maide Suresi 45. ayette "*cana can, göze göz...*" buyrulurken sadece katilin öldürülebileceğini bildirmiştir.¹⁰⁰

Cinayet vakalarında diyet uygulamasının cahiliye devrinde de mevcut olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı Kâbe'de kurban etmeye teşebbüsüne kadar cahiliye döneminde de diyet miktarının on deve olduğu nakledilmektedir. Abdulmuttalib adağını yerine getirmek için kura kendisine isabet eden oğlu Abdullah'ı kurban etmek istediği zaman, Kureyş'in ileri gelenleri kendisine mani olmuşlar ve Hicaz'da bulunan bir kadın kâhine danışmasını istemişlerdi. Abdulmuttalib

⁹⁶ Nisa, 4/23; Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Bekr b. Ahmet (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, Mısır 1961/1381, c.2, s. 245.

⁹⁷ Ateş, Ali Osman, *Asrı Saadette Dinler ve Gelenekler*, (Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam), Editör: Vecdi Akyüz, İst. 1994, II, s. 251 vd.

⁹⁸ Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi* (ter., Neşet Çağatay), s. 41.

⁹⁹ Enam, 6/164; İsra, 17/15; Fatur, 35/18.

¹⁰⁰ Çağatay, Neşet, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 4. Baskı, Ankara 1982, s. 138-139.

bu kâhine başvurunca, kadın onlara memleketlerinde cari olan diyet miktarını sormuş, onlar da “on devedir” demişlerdi. Bunun üzerine kadın, on deve ile Abdullah arasında kura çekilmesini, kura Abdullah’a çıktıkça onar deve artırarak devam edilmesini söylemişti. Abdulluttalib kâhinin dediğini yapmış, develerin sayısı yüze ulaşınca kadar, kura Abdullah’a isabet etmişti.¹⁰¹ Bu olaydan sonra cahiliye devrindeki geleneğe göre on deve olan diyet miktarının yüz deveye çıktığı söylenmiştir. İslam, bu dönemde mevcut olan diyet uygulamasını kabul etmiştir.¹⁰² Eski cahiliye uygulaması olan, bir kişinin diyetinin on deve olmasına dair geleneği kabul etmemiş, ancak daha sonraki cahiliye devri uygulaması olan bir kişinin diyetinin yüz deve olması hususunu benimsemiştir¹⁰³

Kur’an Arap geleneklerinden, kendi amaçlarına uygun olanlara hiç dokunmamıştır. Bu tür geleneklerden faydalanma yoluna gitmiştir. Süleyman Ateş de geleneğin, vahye uygun olanlarından yararlanılması gerektiğini Bakara Suresi 170–171. ayeti kerimelerinin yorumunda şu şekilde dile getiriyor: “Salih ataların yolundan gitmek iyidir. Fakat onların ilerlediği gibi ilerlemeye devam etmek gerekir. Eskilerin gelmiş olduğu noktada kalmak bir adım dahi ileriye gitmemek, hatta onların vardığı fikri seviyeden daha geri kalmak, İslam’ın ruhuna aykırıdır. Her nesil, kendi toplumunu daha ileriye götürmekle yükümlüdür. Salih ataları takip edip ilmen ve ahlaken ilerlemek lazımdır. Ancak imandan ve ilimden yoksun ataların yolundan gidilmez. İşte Kur’an bunu anlatıyor.”¹⁰⁴ İşte bu evrensel ve kesintisiz bir gelenektir. Eğer gelenek denen olgu, haklı ve saf insani bir temele dayandırılacaksa, ancak böyle bir gelenek savunulabilir. Yani Allah’a inanma ve yalnızca O’na kullukta bulunma geleneği; sömürüye, şeytana ve haksızlığa karşı mücadele geleneği. İnsanlık ve tarih böyle bir geleneği yaşatmıştır, kuşkusuz yarın da yaşatacaktır.

M. Hamdi Yazır ise “vahyin anlamına uymayan gelenekler hakkında, nassın açıklanmasına konu olmuş iyi kötü her şey, her adet örf değildir. Cehalet ve dalalet yoluyla meşhur olmuş bir takım kötü adetler vardır ki, haddi zatında batıl ve çirkindir, yasaklanması ve iptal olunması lazımdır. Peygamberler; kâfirlerde, fasıklarda, zalimlerde adet olmuş daha nice kötülükler ve hepsinin başında şirk ve küfür âdetini emre değil, iptal için mücadeleye memur buyrulmuşlardır”¹⁰⁵ der.

¹⁰¹ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, s. 14; İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam Eyüp el-Himyari, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, Neşredenler: M. Seka, İ. Ebyari, A. Sulebi, Mısır 1355/1936, c. I, s. 163.

¹⁰² Bakara, 2/178; Nisa, 4/92.

¹⁰³ Ebu Davud, Muhammed b. Süleyman b. İshak b. el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebu Davud*, Kitabü’-Diyat 18, Hadis No:4541 c.4, s.440-441; Tirmizi, *Sünen-ü Tirmizi*, 14 Kitabü’-Diyat, 1, Hadis No:1387, c.4, s.10-11.

¹⁰⁴ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988–1989, c.1, s. 278.

¹⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, c. 4, s. 2357.

Bugün de dünyada dinlerini en çok kutsayan Müslümanlardır. Onu ideallerinin en yükseğine çıkarmaktadırlar. Ancak bu kutsama ne zaman ki ataların kutsanmasına dönüştü, o zaman beraberinde müslümanın güç ve derinliğini de götürdü. Ataların yoluna sıkı sıkıya sarılmak, bu yolu tüm hastalıklarıyla benimsemek ve ona kusursuzluk atfetmek, geçmiş ataları konusunda nerede yanıldığını görebilmede Müslümanları olumsuz etkilemiştir. Müslümanlar, Kur'an'ın atalara uyma konusundaki sakındırmalarının tümünü geçmiş ümmetlere ve İslam öncesi Araplara hamletmişlerdir. Atalara uyma probleminin tüm insanlığın problemi olduğunu görememişlerdir. Bu konuyla ilgili ayetler Kur'an'da apaçık yer almasına rağmen onlardan yararlanılamamıştır. Atalarının yapmış olduğu davranışların tamamına yakının iyiliği emrettiğine dair inanç hususunda Müslümanlar, cahiliye Araplarından hiç de geri kalmamışlardır. Cahiliye dönemi kabile anlayışında, kabilenin övünç kaynağının maruf olduğu düşüncesi vardır. Hatta bunun normal zamanların dışında bile devam edeceği dile getirilir.

SONUÇ

Gelenek, toplum üyelerinin insan, Tanrı ve dünya hakkında sahip oldukları hakikatler inşa eder. Bu sahip oluş, rasyonel bir yolla olur. Ancak geleneğin kurucu ilkesi, onun temel kavrayışları, hakikatin akli bir muhakeme ile temellendirilmesinden ziyade inanç veya ona iman yoluyla olunmasıdır. Ancak burada büyük bir sorun ortaya çıkmaktadır. Gelenek inanç haline gelince, artık orada insan aklından bahsetmek mümkün olmamaktadır. İş belli bir dönem aklının kullanılması sonucu oluşan geleneğin, güncellenmesi gerekirken bunun gerçekleşmemesine karşı çıkmak gerekmektedir. Çünkü gelenek mevcut aklın kullanılmasını engellemektedir.

Esasen bir toplumun gelenekselleştirdiği değerleri yoksa kendi varlığını sürekli hale getirecek bir medeniyeti de yok demektir. Bir toplum günü birlik değerler icat ederek varlığını sürdürmesi imkânsızdır. Geleneğin toptan reddedildiği durumlarda hayatı bütünüyle yeniden tasarlamak zorlaşacaktır. Ayrıca gelenekten bilinçli olarak kurtulmak istendiğinde daha çok geleneksel unsurun farkında olmadan insan davranışlarında şekil değiştirerek yaşamaya devam ettiği görülmektedir.

Geleneğin toptan ortadan kaldırılması durumunda ikinci bir sorun olarak hafıza kaybı ortaya çıkmaktadır. Bu hafıza kaybı insanları her alanda sıfır noktasından başlayan arayışlara ve deneyimlere götürmektedir. Böyle bir işlemin, bugünün insanını kaldırmakta zorlanacağı ağır bir yükün altına sokacağı muhakkaktır. Ortada gelenek kalmadığı zaman, yeni geleneklerin teşekkül etmesi çok zaman alacaktır. Şuan için toplumda birçok gelenek mevcut olmasına rağmen, sayısı hiç de azımsanmayacak dini akımların ortalıkta dolaştığı görülmektedir.

O halde günümüz insanını, yanlış dini akımlardan ve anlamını yitirmiş geleneklerden koruyacak bir ölçüte ihtiyaç vardır. O ölçüt de Kur'an'dır. Onu anlamaya çalışan herkes için ulaşılabilir bir gerçekliktir. Gelenek, şayet miadını doldurmuş, eskimiş, işlevselliğini yitirmiş ise terk edilmelidir. Yok, eğer doğru, dayanıklılığını, işlevselliğini yitirmemişse sürdürülmelidir. Yeni olan, geleneğe oranla doğru, değerli, faydalı ise olumlu karşılanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDULCABBAR, Kadı, **Şerhu Usuli'l-Hamse**, Kahire 1988.
- el-Muğni**, Kahire 1962.
- AKBULUT, Ahmet, **Nübüvvet Meselesi Üzerine**, Birleşik Yayıncılık, Ankara 1992.
- **"Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri"** AÜİLF. Der., c. 33, s. 129-156.
- ATEŞ, Ali Osman, **Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler**, Editör: Vecdi Akyüz, İstanbul 1994.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1988-1989.
- AYNİ, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, **Umdetu'l-Kari li Şerhi Sahih'i'l-Buhari**, Beyrut, ts.
- BAĞDADİ, Abdulkahir, **Usuli'd-Din**, İst., 1346/1928.
- BAKİLLANİ, Ebu Bekir Muhammed b. El-Tayyib, **et-Temhid**, (Tahkik: Ebu Reyde Muhammed Ebu'l-Hadi), Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire 1947.
- BEĞAVİ, Ebu Muhammed el-Hüseyn İbni Mesud, **Mealimü't-Tenzil**, Darü't-Tayyibe, Riyad 1409h.
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebil-Hasan İsmail b. İbrahim b. El-Muğire, **el-Camiu's-Sahih**, Naşir: Ş. Kurt, İstanbul, 1981
- CÜRCANİ, Seyyid Şerif, **Şerhu'l-Mevakif**, İst 1311/1894.
- ÇAĞATAY, Neşet, **İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, 4. Baskı, Ankara 1982.
- EBU DAVUD, Muhammed b. Süleyman b. İshak b. el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünen-i Ebu Davud**, Daru İbn Hazm, Beyrut 1997.
- EBU YUSUF, **Kitâbü'l-Harâc**, Bulâk 1302'den ofset, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.,
- EMİN, Ahmed, **Fecru'l-İslam**, 11. Baskı, Kahire 1975,
- ERDOĞAN, Mehmet, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, MÜİFV. Yayınları, İstanbul 1994.

- EŞARİ, Ebu'l-Hasan Ali, **el-İbane an-Usuli'd-Diyane**, Beyrut, ts,
- ET-TAFTAZANİ, Mesud bin Ömer b. Abdilllah Sadud-Din, **Şerhu'l-Akaid**, Haz. ve Ter. Süleyman Uludağ, İst, 1317/1899
- EZRAKİ, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdulllah b Ahmed, **Ahbaru Mekke**, Mekke 1352,
- GARAUDY, Roger, **İslam'ın Vaadettikleri**, Pınar Yayınları, Ter., Salih Akdemir, 6. Baskı, İstanbul 1996.
- GAZZALİ, Muhammed Hamid, **el-İktisad fi'l-İtikad**, Beyrut 1983,
- GÜLER, İlhami, **Politik Teoloji Yazıları**, Kitabiyat, Ankara 2002,
- GÜNDÜZ, Şinasi; **"Kur'an Vahyi ve Diğerleri Zincirin Son Halkası Olarak İlk Buluşma"**, İslamiyat VII 2004, sayı 1,
- HANEFİ, Hasan, **Mine'l-Akide İlâ's-Sevra**, Kahire 1988,
- IZUTSU, Toshihiko, **Kuran'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, çev., Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, 3. Baskı, 1997,
- İBN HABİB, Ebu Cafer Muhammed, **Kitabu'l-Muhabber**, Beyrut Tarihsiz,
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam Eyüp el-Himyeri (213/828), **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Neşredenler: M. Seka, İ. Ebyari, A. Sulebi, Mısır 1355/1936,
- İBN İSHAK, Muhammed b. Yesar, **Siretu İbn İshak**, Tahkik ve Ta'lik: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981,
- İBN KÜTEYBE, Ebu Muhammed, **Hadis Müdafası, (Te'vilu Muhtelifi'l Hadis)**, ter: M.Hayri Kirbaşoğlu, Kayıhan Yay., 2. Baskı, İst. 1989
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari er-Rüveyfii el-İfrikî el-Mısri, **Lisanü'l-Arab**, Daru'l-Marife, ty.
- İBN SAD, Muhammed, **Kitabu't-Tabakati'l-Kebir**, Daru Sadr, Beyrut ts.
- İBN TEYMIYYE, Ebu'l-Abbas Takıyyuddîn Ahmed bin Abdülhalîm bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm, **Fetava'ı Kübra**, Beyrut 2002.
- KILIÇ, Recep, **Dini Anlamak Üzerine**, Ötüken Yay., İstanbul 2004,
- KILIÇER, Esad, **İslam Fıkında Rey Taraftarları**, DİB Yayınları, Ankara 1994,
- LE BON, Gustave, **Kitleler Psikolojisi**, Yayına Hazırlayan: Yunus Ender, Hayat Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1997.
- LİNDHOLM, Charles, **İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim**, çev. Nihal Çelik-Nurgül Durmuş-Şafak Sakarya, Elips Yay., 1. baskı, Ankara 2004,

- MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed, **Kitabu't-Tevhid**, İstanbul 1979.
- **Risale fi'l-Akaid**, İstanbul 1953.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, **el-Camiu's-Sahih**, İstanbul 1981,
- OLGUN, Tahir, **Müslümanlıkta İbadet Tarihi**, 2. Baskı, İst. 1963,
- ÖZSOY, Ömer, **Sünnetullah**, Fecr Yayınevi, Ankara 1994.
- PEZDEVİ, Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed el-Hüseyin b. Abdulkerim, **Usuli'd- Din**, Ter. Şerafettin Gölcük, Ehl'i-Sünnet Akaidi, İstanbul 1980.
- RAHMAN, Fazlur, **İslam**, Ter. Mehmet Aydın-Mehmet Dağ, 2. Baskı, Ankara 1992.
- RAZİ, Fahreddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. El-Hüseyin, **Mefatihü'l-Ğayb** (Tefsiru'l-Kebir), 2. Baskı, Tahran, ty.
- **Kitabu'l-Muhassal**, ter: Hüseyin Atay, Kelama Giriş, Ank 1978.
- SADR, Muhammed Bakır, **Kuran Okulu**, (ter: Mehmet Yolcu), İstanbul 1987.
- SCHACHT, Joseph, **Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında**, çev: Mehmet S. Hatiboğlu, AÜİF Der. c.18, Sayı.1, s.81-83.
- An Indroduction to Islamic Law, Oxford-1946.
- SERAHSİ, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, **Kitâbu'l-Mebsût**, Beyrut 2000.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed, **Camiu'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kuran**, Kahire 1954.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sulemî, **Sünen-ü Tirmizi**, Basım yy, 1962.
- TÖZLÜYURT, Mehmet, *Kur'an'da Gelenek Kavramı*, Basılmamış Y.L.T Ankara 2007.
- WATT, Montgomery; **Hz. Muhammed Mekke'si**, çev., M.A. Ersin, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1995.
- YAZIR, M.Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Yayınları, Ankara 1975.